

keresnek. A családokat is ez rendítette meg leginkább, az anyagi haszon is itt volt a legkevesebb, sőt ez a próbálkozás több esetben veszteségesnek bizonyult.

Hangsúlyozzuk, hogy a fenti esetek egyetlen közösség migrációs stratégiáit írják le és nem törekszenek semmilyen szintű általánosításra. Célunk az volt, hogy a korszakra jellemző népmozgásokat a kibocsátó közösség oldaláról vizsgáljuk meg. Fentiek alapján azonban néhány állítás megfogalmazható. Biztosnak látszik, hogy a külföldi munkavállalás kényszerű választás a közösség tagjai részéről, hogy általában nagy költséggel jár, kétértelmű a belőle származó jövedelem, és erősen megterheli a családot és a közösséget. E stratégia korlátos volta, illetve viszonylag nagy költségigénye pedig növeli a közösségen belüli egyenlőtlenségeket, ami komoly feszültségeket okoz a családok között, megbontja a közösség korábbi rendjét.

3. KORMÁNYZATI TÖREKVÉSEK

2002: A VÁLASZTÁSOK, VÁLTOZÁSOK ÉS A VÁRAKOZÁS ÉVE

Az Orbán-kormány utolsó időszaka

Az előző kormányzati ciklus utolsó idejéhez kötődik az a tény, hogy felépült a pécsi Gandhi Gimnázium, a magyarországi romák nemzetiségi intézménye. A Gandhi Közalapítvánnyal 2000 decemberében megkötött keretmegállapodás értelmében a Gandhi Gimnázium beruházása központi keretből valósult meg, amely az eltervezett ütemben befejeződött, átadására 2002 áprilisában került sor.

Szintén az előző kormány két kiemelt területe volt romakérdésben a roma fiatalok ösztöndíjtámogatása és a diszkriminációs jelenségekkel szembeni fellépés pénzügyi támogatása. Mindkét esetben jelentős összegek felhasználásáról szóltak a híradások. Ha röviden áttekintjük a NEKH adatait, a következőkkel szembesülünk:

A 2001/2002-es tanévben összesen 12 777 fő (7 027 felső tagozatos általános iskolás, 4 505 középiskolás, valamint 1 217 főiskolai, egyetemi, és 28 külföldön tanuló) roma fiatal részesült tanulmányi ösztöndíjban.

A 2002/2003-es tanév első félévi támogatása során a 499 190 000 Ft felhasználása 18 911 fő (9 996 általános iskolás, 7 103 középiskolás, 1 748 felsőfokú, valamint 64 külföldön tanuló) ösztöndíjas támogatását tette lehetővé.

A 2001. évi népszámlálás adatai azonban 81 099 fő általános iskolai, 13 035 fő középiskolás, míg 188 fő felsőfokú tanulmányokat folytató cigány tanulót jeleznek. A megítélések szerint a roma lakosság kb. 0,3%-a tanul felsőoktatási intézményben vagy rendelkezik már megszerzett főiskolai, egyetemi diplomával. Ez az ellentmondás azonban figyelemre méltó, úgy tűnik, hogy az ösztöndíjrendszer nem éri el a kívánt hatást, mert vagy nem roma származásúak kapják meg a támogatásokat, vagy a tanulmányok folytatása az identitás elvesztéséhez vezet, vagy valami más oka lehet az egymással szemben álló adatoknak.

Hatásában az elmúlt évre tehető fejlemény volt az is, hogy az Igazságügyi Minisztérium – az Országos Cigány Önkormányzat és a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatal bevonásával – 2001. október 15-től létrehozta az Antidiszkriminációs Roma Ügyfélszolgálati Hálózatot. Az Igazságügyi Minisztérium a Hálózat működésére és a Hálózatban dolgozó ügyvédek továbbképzésére saját költségvetési fejezetén belül biztosított forrást. A Hálózatban 22 ügyvéd részvételével 24 helyszínen működik jogvédő iroda. A Hálózat célja egy olyan jogsegélyszolgálat kialakítása, ami kifejezetten azokra az ügyekre terjed ki, amelyekben az ügyfelet cigány származása miatt érte jogsérelem. A közreműködő ügyvédek megbízása kiterjed jogi tanácsadásra, antidiszkriminációs ügyben perindításra, bíróság előtti képviseletre, amely az ügyfél számára ingyenes.

A közvetlen kormányzati szerepvállalás mellett a Kisebbségi Hivatal a Magyarországi Cigányokért Közalapítvánnyal együttműködve támogatta a civil jogvédő irodák, valamint konfliktus-megelőzéssel és -kezeléssel foglalkozó szervezetek, intézmények tevékenységét is. 2001-ben, illetve 2002-ben 20-20 millió Ft-ot biztosított az ezzel a tevékenységgel foglalkozó civil intézmények támogatására. A beérkezett pályázatok alapján 2001-ben 21 iroda, 2002-ben 29 iroda kapott támogatást, köztük 1 millió Ft-tal támogatták a Rádió C interaktív jogsegélyszolgálatát, amely a szerkesztőség által felkért jogász segítségével hetente, élő műsor keretében tájékoztatta az érintetteket.

A Magyarországi Cigányokért Közalapítvány a középtávú intézkedéscsomag feladataihoz kapcsolódóan hirdette meg a Cigány Jogvédő Irodák működésére elkülönített éves 25 millió Ft-os keretét, melyet a beérkezett nagyszámú pályázatra tekintettel, tartalékkere­téből mindkét évben megnövelt. 2002-ben 74 pályázatból 30 szervezetet támogatott összesen 37,4 millió Ft összegben. A forrásokat tovább növelte a Kisebbségi Hivatal által indított Phare Roma Integrációs Program 2. alprojektje, amely 2 fő részből állt. Az első rész célja a roma jogvédő irodák fejlesztése volt, a második rész pedig az ország 7 régiójában tervezett diszkriminációellenes képzések támogatását foglalta magába. A jogvédő irodák fejlesztésére 2001 júliusában hirdettek pályázatot, és a döntés alapján 11 már működő és 4 új iroda kérelmét támogatták. A program keretében 53 millió Ft értékű irodafejlesztés megvalósítása kezdődött el. 2002-ben a már működő irodák 3 millió Ft, míg az új irodák 5 millió Ft irodafelszerelési támogatást kaptak.

A választások előtt együttműködési megállapodást kötött Orbán Viktor miniszterelnök és Farkas Flórián a Lungo Drom és az Országos Cigány Önkormányzat elnöke. Terveik szerint felállításra került volna a Roma Integrációs Hivatal, amelynek működését fél-évente a kormányúléseken értékelték volna. Ez a terv azonban a kormányváltás miatt már nem valósulhatott meg.

Az új kormány első intézkedései

2002 jelentős változásokat hozott a roma politikai szférában és a „nagypolitika” berkein belül is. Az év tavaszán zajló országgyűlési választások kampányában nemcsak a roma kér-

dés jelent meg, hanem a jobb- és a baloldal színeiben is feltűntek roma származásukat vállaló politikusok. Méghozzá olyan listás helyeken, amely alapján négy fő biztos befutó lett a választások során. Így ismételten vannak roma származású országgyűlési képviselők, országos, nagy pártok képviselőiként. A roma politikai élet további felfutását jelzi, hogy 2002 őszén 998 településen választottak cigány kisebbségi önkormányzatot, 4 településen roma polgármestert, valamint 545 roma települési önkormányzati képviselőt, szemben 1998-al, amikor 740 cigány kisebbségi önkormányzatban mintegy 3 ezer roma képviselő volt.

Mindezek után várható volt, hogy újrafogalmazódik kormányzati szinten is a roma-politika. Ebben nagy szerepe lehetett annak is, hogy a miniszterelnök roma származású tanácsadót kért fel munkája segítésére. Így a 2002 nyarán hivatalba lépő új kormány kiemelt feladatként fogalmazta meg a romák társadalmi esélyegyenlőségének elősegítését. Az elkészült kormányprogram külön alfejezete (bár számunkra meglepő módon: a „Szociálpolitika” rész) foglalkozik a romák érdekében szükséges intézkedésekkel a jelenlegi helyzet rövid értékelése után: ¹¹

„C. A magyarországi cigányság társadalmi és politikai integrációjával összefüggő feladatok:

1. Roma honfitársaink szociális süllyedését széles körű, drámai társadalmi folyamat következményének tartjuk, nem pedig etnikai problémának. A romák felemelkedése, minél teljesebb társadalmi beilleszkedése valamennyiünk érdeke. Ezért a további társadalmi lecsúszás megakadályozására, az esélyegyenlőség javítására széles körű szegénységellenes programot indítunk.

2. A kormány visszaállítja a cigánypolitikai kormányzati koordináció rangját. Az érintettek bevonásával kialakított program feladatai mellé költségvetési eszközöket és a lehető legszélesebb társadalmi összefogást nyújtó együttműködési formákat rendel.

3. Beterjesztjük és elfogadjuk a diszkrimináció elleni törvényt. A cigányság társadalmi kizáródását előidézõ, gyorsító megkülönböztetést külön szankciókkal büntetjük. Megvizsgáljuk, hogy milyen hatékony eszközökkel lehet fellépni a gyűlöletbeszéd ellen.

4. Helyreállítjuk, jószerével megteremtjük a többségi társadalom és a romák közötti egyenrangú kommunikációt. Súlyt helyezünk a jó minőségű mediátor-képzésre, ösztöndíjakkal és más módon támogatjuk a roma értelmiségiek számára a bővülését.

6. Hosszú távú programot készítünk a cigánytelepek felszámolására, az emberi életkörülmények megteremtésére, a lakásmobilitás erősítésére.

7. Költségvetési forrásokból támogatjuk a diszkrimináció ellen fellépő emberjogi szervezeteket, segítjük a roma polgári jogvédő szervezetek megalakulását, munkáját. A civil szerveződések szerepét növelni kívánjuk a helyi konfliktu-

¹¹ „Cselekedni, most és mindenkiért! A nemzeti közép, a demokratikus koalíció kormányának programja Magyarország 2002–2006” (A H19. sz. parlamenti előterjesztés 2002. május 25.)

sok megelőzősében és kezelésében, az integrációt elősegítő programok kialakításában és végrehajtásában.

8. A cigányság etnikai-kulturális identitásának megőrzése a szociális integráció folyamatával együtt valósítandó meg. A cigány nyelv és kultúra védelme érdekében ugyanazokat a törvényi garanciákat adjuk, amit a többi kisebbség élvez.

9. A kormány átfogó szegénységellenes programjának alapja az oktatás-képzés fejlesztése, a gyermekek esélyegyenlőségének a javítása. A szegénység hátrányait már az óvodai nevelés során csökkenteni kívánjuk. Lehetőséget teremtünk roma származású segédszemélyzet és óvónők alkalmazására, valamint arra, hogy a roma családok és az óvodák között bizalmi kapcsolat alakulhasson ki. Gondoskodunk arról, hogy a hátrányos helyzetű gyermekek nagyobb arányban, hosszabb ideig és szükség esetén speciális programok keretében részesülhessenek óvodai ellátásban.

10. A kormány az iskolákban különös figyelmet fordít a romák helyzetére, befogadásukra és a szegregáció megszüntetésére. Felülvizsgáljuk az átírányítás rendszerét és megakadályozzuk, hogy a magántanulóvá nyilvánítás kizárhassa a cigány gyermeket az iskolarendszerű oktatásból.

11. A romák saját kultúráját erősítő, önálló képzésének a jogát alkotmányos jognak tekintjük. Bátorítjuk és támogatjuk a saját kultúráját kiemelten oktató, erre szerveződő osztályok, iskolák működését, ez azonban nem válhat oktatási szegregáció alapjává.

12. A pedagógusok és a családsegítő szolgálatok közreműködésével erősítjük a cigány családokban az iskolai végzettség értékét. Különös gondot fordítunk a szegény sorsú családok gyermekeinek szakmai képzésére, a felsőoktatásban való részvételük javítására. Civil szervezetekkel, szponzorálásra kész vállalkozókkal közösen előkészítő, ösztöndíj- és gyakornoki programokat indítunk a tehetséges roma fiatalok támogatására.

13. A felnőttoktatásban és a felnőttképzésben is differenciált romaprogramokat indítunk. Célunk a cigány lakosság iskolázottságának és elhelyezkedési esélyeinek javítása. A regionális különbségeket is számba vevő fejlesztést indítunk. Ehhez felhasználjuk a meglévő oktatási és közművelődési infrastruktúrát is.

14. Különös gondot fordítunk a munkanélkülivé vált cigányság visszavezetésére a munkába. A munkaügyi központokban külön roma foglalkoztatás-szervezők alkalmazását írjuk elő.

15. A hagyományos roma foglalkozási ágak közül támogatjuk azokat, amelyek gazdasági-környezetvédelmi szempontból is hatékonyak. Segítjük a helyi önkormányzatokat a földbérlet, a mezőgazdasági termelést ösztönző-szervező akcióikban. Különös figyelmet fordítunk arra, hogy ne csak az alacsony presztí-

zsű foglalkozásokban, hanem a szolgáltatásban, az idegenforgalomban, a szociális ellátásban is kínálunk elhelyezkedési lehetőséget a roma munkavállalóknak.”

Fontos kiemelni továbbá az oktatásról szóló fejezet egy részét is:

„4.8. A roma lakosság felemelkedésének, a romákkal szembeni előítéletes magatartás megváltoztatásának egyik kulcsa az oktatás. Ezért:

- biztosítani fogjuk a feltételét, hogy minden roma gyerek óvodába járhasson;
- céltámogatást, szakmai segítséget és kiegészítő pedagógiai pótlékot kívánunk adni azoknak az iskoláknak, pedagógusoknak, akik hatékonyan valósítják meg a roma tanulók integrált oktatását, ugyanakkor támogatjuk a roma gyerekeket fogadó, civil kezdeményezéssel létrejött iskolákat is;
- ösztöndíjalapot hozunk létre, hogy a tanító- és tanárképző intézmények minél több roma identitást, illetőleg elkötelezettséget vállaló pedagógust képezzenek, valamint azért, hogy a pedagógusképzés minden szintjén felkészüljenek a roma származású fiatalok oktatásának-nevelésének speciális feladataira is.”

A kormányprogramban is megfogalmazott célok megvalósítása érdekében első lépésként jelentős szervezeti átalakítások történtek.

Így a romaügyek ismételten a Miniszterelnöki Hivatal közvetlen irányítása alá kerültek, politikai államtitkárság és a hozzá kapcsolódó Romaügyi Hivatal került felállításra. A magyar politikai életben első ízben került kinevezésre roma származású politikai államtitkár és hivatalvezető. Felügyeletük és irányításuk alá kerültek át a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivaltól a stratégiai fontosságú romapolitikai kérdések. Szintén a kormány meghirdetett programjához kapcsolódóan megindult annak az elképzelésnek a megvalósítása is, amely alapján a szaktárcákhoz roma származású köztisztviselők kerüljenek kinevezésre az egyes tárcáknál lévő romapolitikai ügyek kezelésére. Jelenleg referensi és miniszteri biztosi munkakörben is dolgoznak már több helyen, de a tárcáknál ez a kezdeményezés várhatóan tovább folytatódik.

Kiemelést érdemel az eltelt idő rövidege ellenére is a szaktárcáknál foglalkoztatott új köztisztviselők közül az Oktatási Minisztérium miniszteri biztosa. Munkatársaival fő feladatként az iskolai szegregáció megállítását jelölték meg, azóta jogszabály foglalkozik az ún. „integrációs normatívával”, amelynek hosszú távú célja az elkülönítő oktatási gyakorlat megszüntetése.

A legfontosabb kérdések azonban ismét a Miniszterelnöki Hivatalban dőlnek el. A 2002-ben megalakult *Romapolitikai Államtitkárság és Romaügyi Hivatal a következő stratégiai területeken látott munkához:*

- A kormány a 1186/2002. (XI. 5.) Korm. határozatával meghatározta a romák társadalmi integrációjának új intézményi rendjét, valamint mindazokat az irányelveket, amelyek a kormányprogramban megfogalmazott célokat a gyakorlatban is érvényesíteni tudja.

- Részt vett annak kidolgozásában, hogy a romák milyen módon jelenjenek meg a közelgő EU-csatlakozáshoz kapcsolódó Nemzeti Fejlesztési Tervben és az operatív programokban.
- A miniszterelnök vezetésével megalakult roma és nem roma származású, nagy tekintélyű, független szakemberekből álló konzultatív testületként a Romaügyi Tanács. Ennek a szervnek a feladata, hogy a stratégiai kérdésekben kifejtse véleményét, irányelveket fogalmazzon meg.
- A Roma Politikai Államtitkárság hozzáfogott a 1047/1999. (V. 5.) Korm. határozat teljes körű szemléletbeli és szakmai átdolgozásának. Ennek során a Kormányprogramban megfogalmazott célok megvalósítása érdekében új kormányzati program kezd körvonalazódni. Ez a romákat megcélzó, de másokat nem kirekesztő csomag annak a kormányzati törekvésnek első eleme, amely minden leszakadó társadalmi réteg esélyegyenlőségét kívánja megteremteni. Az eddig nyilvánosságra került részletek alapján megállapítható, hogy a részletes, projekt-szemléletű, akciótervet is magába foglaló kormányprogram a következő fő prioritások mentén épül fel:

Jogegyenlőség – ez a terület tartalmazza többek között az antidiszkriminációs törvény kidolgozását, a kisebbségi törvény átdolgozását, a választási rendszer és eljárás modernizálását, a köztisztviselők EU-konform továbbképzését, valamint a rasszista indíttatású bűncselekmények elleni hatékonyabb fellépés jogszabályi keretének megteremtését.

Életminőség javítása – tartalmazza többek között olyan komplex mintaprogramok megvalósítását, amely például szolgálhat a leszakadó térségek folyamatos reintegrációjához, az egészségügyi és szociális ellátás megerősítését és új szemléletű működtetését, telepszerű körülmények felszámolását, megélhetést biztosító vállalkozások segítségét.

Oktatás – ez a terület tartalmazza többek között az óvodáztatástól a diploma megszerzéséig a teljes oktatási rendszerből fakadó hátrányok kiküszöbölésére szolgáló intézkedéseket, mint a szélesebb körű óvodai hozzáférést, a tanulási háttérfeltételek biztosítását, a multikulturális oktatást, az oktatási rendszerből idő előtt kiesettek reintegrációját, az elkülönítő iskolai gyakorlat megszüntetését.

Foglalkoztatás – tartalmazza többek között a hosszú távon is piacképes szakmákra épülő foglalkoztatás megteremtésének lehetőségét, a munkaerőpiacról kieső emberek megélhetést biztosító átmeneti foglalkoztatását is.

Identitás – tartalmazza többek között a roma művészeti alap létrehozását, közösségi házak támogatását, a nemzetközi kulturális kapcsolatok kiépítését.

Társadalmi kommunikáció – ez a terület tartalmazza többek között a többségi társadalom toleranciaszintjének emelésére irányuló törekvéseket, a roma tematikájú közszolgálati televízió- és rádióműsorok támogatását, és az informatikai tudás fontosságának előtérbe helyezését.

Ennek a kormányzati programnak szerves részét képezi majd – a nyilvánosságra került tervek szerint – a független és többszektörű, a pénzügyi felhasználást és szakmai megvalósítást egyaránt nyomon követő és értékelő, és a szükséges változtatásokra javaslatot tevő monitoringrendszer is. Mindezen alapelvekből kiindulva az Államtitkárság feladataihoz és célkitűzéseikhez tartozik egy új szemléletű, a romák társadalmi esélyegyenlőségét elősegítő, hosszú távú stratégiai program kidolgozása. Természetesen minden program annyit ér, amennyi megvalósul belőle. Az mindenesetre biztató, hogy az új kormányzat – a jelek szerint – nem fél szembenézni a problémákkal.

Összhangban az EU Tanácsa által 2000. június 29-én hozott – a személyek közötti faji és etnikai származástól független egyenlő bánásmód alapelveinek alkalmazásáról – szóló irányelvvel a tagállamokhoz hasonlóan 2003. július 19-ig hatályon kívül helyezzük minden olyan jogszabályt, közigazgatási rendelkezést, illetve megsemmisítünk vagy módosítunk minden egyéni vagy kollektív szerződést, belső vállalati szabályozást és szervezeti szabályzatot, amely ellentétes az egyenlő bánásmód elvével. Hazánk, mint tagjelölt ország, megkezdte a felkészülést az irányelv teljesítésére:

Az igazságügyi miniszter 2001-ben Antidiszkriminációs Tárcaközi Bizottságot állított fel a magyar joganyag teljes körű áttekintésére. Az új kormány hivatalba lépését követően felgyorsította az e területen megkezdett jogalkotási tevékenységet: *2002 végére elkészült az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőségről szóló törvényjavaslat szakmai koncepciója*, melyet a folyamatban lévő társadalmi vitát követően 2003 februárjában tárgyal a kormány, majd a tervek szerint áprilusra készül el maga a törvényjavaslat. A tervek szerint a következő koncepcionális elemekkel rendelkezik a készülő jogszabály:

- A faj, szín, nemzetiség, nyelv, fogyatékoság, vallás, vélemény, nem, szexuális irányultság, életkor, származás, vagyoni helyzet és a zaklatás minősül diszkriminációnak, a közvetlen és közvetett esetben egyaránt.
- A feltételezett jogsértőnek kell bizonyítania a helyes eljárást, ezáltal a bizonyítási kényszer megfordul.
- A törvény hatálya nem terjed ki a magánjogi jogviszonyokra, de kiterjed nemcsak az állami és önkormányzati szervekre, hanem a „nyilvános magánjogi jogviszonyokra” is, amikor állami regisztráció teremti meg a jogképességet.
- Megfelelő kártérítéssel szankcionálják a hátrányos megkülönböztetést, és azt az esetet is, ha valakit a jogorvoslat kérése miatt ér hátrány.
- A tilalom érvényesítése érdekében létrejön az „egyenlő bánásmód bizottság”, melynek öt tagját az államfő nevezi ki, és amely vizsgálatokat és pereket is indíthat.

Összegezve, az új kormány tevékenységét szemlélve egyelőre a nagy ívű tervek megfogalmazásának vagyunk tanúi, várjuk a tényleges lépéseket. Ezért a 2002-es évet a változás és a várakozás évének nevezhetjük.